

Kujawsko-Pomorskie
CENTRUM DZIEDZICTWA
w Toruniu

**KOMPENDIUM
DZIEDZICTWA KULTUROWEGO REGIONU**

powiat lipnowski

Toruń 2022

PEJZAŻE KULTUROWE WOJEWÓDZTWA KUJAWSKO-POMORSKIEGO

POWIAT LIPNOWSKI

1. Ogólna charakterystyka powiatu

W wyniku reformy administracyjnej z 1999 r. przywrócony został powiat lipnowski o powierzchni 1015,6 km², z siedzibą w Lipnie. Obecnie w skład powiatu lipnowskiego wchodzi trzy miasta: Dobrzyń nad Wisłą, Lipno i Skępe oraz 6 gmin: Bobrowniki, Chrostkowo, Kikół, Lipno, Tłuchowo i Wielgie. Według danych z 2019 r. powiat zamieszkuje 65 869 osób.

Powiat położony jest w obrębie Pojezierza Dobrzyńskiego. Pod względem etnograficznym to ziemia dobrzyńska.

2. Kontekst historyczny

Dla współczesnego obszaru powiatu lipnowskiego możemy wymienić następujące, podstawowe okresy historyczne: władztwo książąt mazowieckich; ziemia dobrzyńska okresowo pod władzą książąt dobrzyńskich, Zakonu Krzyżackiego, później w granicach Królestwa Polskiego; okres I Rzeczypospolitej (1466-1772); okres zaboru rosyjskiego (1772-1919), częściowo także pruskiego i przynależności do Księstwa Warszawskiego (1807-) i Królestwa Kongresowego (1815-); okres II Rzeczypospolitej (1920-1939); okres okupacji hitlerowskiej (1939-1945); okres PRL-u (1945-1989); okres III Rzeczypospolitej (1989-).

Najważniejsze wydarzenia historyczne (wybór):

- 1228** – osadzenie w Dobrzyniu zakonu braci dobrzyńskich
- 1323** – spalenie Dobrzynia przez Litwinów
- 1349** - pierwsza potwierdzona wzmianka o grodzie w Bobrownikach
- 1349** – nadanie praw miejskich dla Lipna
- 1409** – spalenie Dobrzynia przez Krzyżaków
- 1422** – powtórna lokacja Lipna i Bobrownik
- 1445** – lokacja miasta Skępe
- 1498** – sprowadzenie do Skępego zakonu bernardynów i rozpoczęcie budowy klasztoru
- 1863** – walki powstańcze z zaborcą na obszarze obecnej gminy Chrostkowo [22 kwietnia bitwa w Nietrzebiu, gm. Chrostkowo] i gminie Tłuchowo

3. Instytucje i postacie działające na rzecz popularyzacji lokalnego dziedzictwa kulturowego

- Astrobaza w Dobrzyniu nad Wisłą, obserwatorium astronomiczne
- Biblioteka i Ośrodek Kultury Gminy Kikół [[link](#)]
- Dobrzyński Dom Kultury "Żak", w tym Muzeum Dobrzyńskie w Dobrzyniu nad Wisłą [[link](#)]
- Gminne Centrum Kultury i Sportu w Bobrownikach [[link](#)]
- Izba Pamięci Poli Negri w Miejskim Centrum Kulturalnym w Lipnie [[link](#)]
- Kino „Nawojka” w Miejskim Centrum Kulturalnym w Lipnie [[link](#)]
- Koło Aktywnych Kobiet w Wiosce [[link](#)]
- Królewski Skład Solny Bobrowniki nad Wisłą [[link](#)]
- Lipnowskie Towarzystwo Kulturalne [[link](#)]
- Miejsko-Gminny Ośrodek Kultury w Skępem [[link](#)]
- Miejskie Centrum Kulturalne w Lipnie [[link](#)]
- Muzeum Ziemi Dobrzyńskiej w Rypinie [[link](#)]
- Ośrodek Kultury i Biblioteka Gminy Wielgie [[link](#)]
- prof. Mirosław Krajewski - regionalista, badacz dziejów ziemi dobrzyńskiej [[link](#)]
- Stowarzyszenie Gmin Ziemi Dobrzyńskiej [[link](#)]
- Stowarzyszenie Grupa Historyczno-Poszukiwawcza „Gustaw” [[link](#)]
- Stowarzyszenie Tradycjonistów [[link](#)]
- Towarzystwo Miłośników Ziemi Dobrzyńskiej w Lipnie [[link](#)]

4. Wydarzenia kulturowe

- Festiwal Smaku w Lipnie (od 2018 r.)
- Festiwal Kultury i Sztuki Wczesnośredniowiecznej OldFest w Kikole (od 2008 r.)
- Kongres Dobrzynian w Czernikowie (od 2011 r.)
- Przegląd twórczości filmowej „Poła i inni” w Lipnie (od 2007 r.) [[link](#)]
- Wielkanoc w Tradycji w Lipnie (od 1999 r.)
- Zawody w Powożeniu Zaprzęgami Parokonnymi w Teodorowie gm. Wielgie (od 2010 r.)

5. Dziedzictwo niematerialne

- **Kult Matki Boskiej Skępskiej**, nazywanej Królową Mazowsza, Kujaw i Ziemi Dobrzyńskiej. Dnia 8 września obchodzone jest Święto Matki Boskiej Skępskiej
- dziedzictwo **kulinarne**:
 - Pączki ziemniaczano-dyniowe, **Tłuchowo**, gm. Tłuchowo [Obiekt z listy produktów tradycyjnych Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi]
 - Gugiel z mięsa gęsi, **Tłuchowo**, gm. Tłuchowo [produkt nagrodzony "Perłą" w konkursie "Nasze Kulinarne Dziedzictwo - Smaki Regionów 2013]
 - Tradycyjne Jadło w Wilkowej Chacie Mirosławy Wilk w **Wielgie**
- **strój ludowy** odtwarzany na podstawie stroju dobrzyńskiego z przełomu XIX i XX w. na potrzeby działalności zespołów folklorystycznych, działalności Kół Gospodyń Wiejskich lub promocji powiatu
- **strój-mundur** "wojewódzki" ustanowiony w XVIII w. – strój-mundur dobrzyński to kontusz o kolorze amarantowym ze złotymi szlifami (współcześnie strój odrestaurowany przez Stowarzyszenie Gmin Ziemi Dobrzyńskiej)
- tradycja ustna związana z cudami Matki Boskiej Skępskiej
- **zespoły folklorystyczne**:
 - zespół "Radość" w Radomicach, gm. Lipno
 - zespół „Wichowiaki” w Wichowie, gm. Lipno
- drewniane **rzeźby ludowe** Matki Boskiej Skępskiej rodziny Miłkowskich. W 2022 r. w Skępem ogłoszono konkurs "Skępskie rękodzieło"
- obrzędowość doroczna i rodzinna: brak żywych elementów wyróżniających od innych obszarów
- corocznie organizowane dożynki powiatowo-gminne
- tradycje **Ochotniczej Straży Pożarnej** - podobnie jak w innych regionach kraju, tradycje niektórych sięgają przełomu XIX/XX wieku

6. Dziedzictwo materialne

Zamki, grodziska

- ruiny zamku krzyżackiego w **Bobrownikach**, gm. Bobrowniki [XIV/XV w., Zakon Krzyżacki]

Zespoły pałacowo parkowe i dwory:

- zespół parkowo-dworski w miejscowości **Okrągła**, gm. Bobrowniki [XX w., styl eklektyczny - kilkakrotnie przebudowywany, dawny wł. hr. Jerzy Aleksandrowicz, aktualnie b. mieszkalny]
- zespół dworski w miejscowości **Bachorzewo**, gm. Dobrzyń n. Wisłą [XIX w., dwór drewniany - aktualny stan nieznany, wielu właścicieli, m. in. rodzina Dąbrowskich]
- zespół dworski w miejscowości **Dyblin**, gm. Dobrzyń n. Wisłą [XIX w., styl klasycystyczny, b. wł. m. in. Jan Pruski - znany hodowca koni w Królestwie Polskim, aktualnie szkoła]
- ruiny zespołu dworskiego w **Chalinie**, gm. Dobrzyń n. Wisłą [XIX w., aktualnie zniszczony, po II wojnie światowej szkoła, do której uczęszczał Lech Wałęsa]
- zespół dworski w **Grochowalsku**, gm. Dobrzyń n. Wisłą [XIX w., wielu właścicieli, dawniej szkoła, obecnie mieszkania]
- zespół dworski w **Krojcynie**, gm. Dobrzyń n. Wisłą [dwór z XX w., obecnie szkoła]
- zespół dworski w **Leniach Wielkich**, gm. Dobrzyń n. Wisłą [XIX w., styl klasycystyczny, obecnie w złym stanie]
- zespół dworski w **Płomianach**, gm. Dobrzyń n. Wisłą [XIX w., styl klasycystyczny, b. wł. m. in. Jan Pruski - znany hodowca koni w Królestwie Polskim]
- park dworski w **Kamienicy**, gm. Dobrzyń n. Wisłą [II poł. XVIII w.]
- zespół parkowo-dworski w **Hornówku**, gm. Kikół [XIX w.]
- zespół pałacowo-parkowy w **Kikole** [XVIII w. styl klasycystyczny, wzniesiony dla Ignacego Zboińskiego, wojewody płockiego, w 1825 r. koncertował tu Fryderyk Chopin, późn. wł. to Piwniccy i Nałęczowie; aktualnie odrestaurowana własność prywatna]
- zespół pałacowo-parkowy w **Lubinie**, gm. Kikół [XIX w., styl późnoklasycystyczny, pod koniec XX w. rozpoczęto remont, ale nie został on ukończony]
- zespół parkowo-dworski w **Sumieniu**, gm. Kikół [XIX w., obiekt opuszczony]
- zespół parkowo-dworski w **Trutowie**, gm. Kikół [XIX/XX w.]
- zespół parkowo-dworski w **Woli**, gm. Kikół [XIX w.]
- zespół parkowo-dworski w **Głodowie**, gm. Lipno [XIX w., styl eklektyczny, własność prywatna, odrestaurowany]
- zespół parkowo-dworski w **Jastrzębiu**, gm. Lipno [XIX w., odrestaurowany]
- zespół parkowo-dworski w **Karnkowie**, gm. Lipno [XIX w.; styl klasycystyczny, miejsce związane z rodziną Karnkowskich: Stanisław Karnkowski - prymas Polski, Jan Karnkowski - sekretarz Króla Jana Olbrachta i Zygmunta Starego]

- zespół parkowo-dworski w **Wierzbicku**, gm. Lipno [XIX w.]
- Zespół parkowo-dworski w **Wiosce**, gm. Skępe [XIX w., styl historyzujący, b. wł. Gustaw Zieliński - poeta, zesłaniec]
- zespół parkowo-dworski w **Nowej Wsi**, gm. Wielgie [XIX w., styl klasycyzujący, drewniany dwór, aktualnie własność Domu Pomocy Społecznej]
- pałac w **Czarnem**, gm. Wielgie [XIX w., aktualnie szkoła]
- pałac w **Wielgiem**, gm. Wielgie [XIX w., aktualnie ruiny pałacu, dawniej własność hr. Tadeusza Miączyńskiego]
- dwór w **Olesznie**, gm. Wielgie [XIX w.]
- zespół parkowo-dworski w **Witkowie**, gm. Wielgie [XIX w., styl neoklasycystyczny; aktualnie własność prywatna]
- zespół pałacowo-parkowy w **Zadusznikach**, gm. Wielgie [XIX w., styl późnoklasycystyczny, w 1858 r. dobra nabył Hipolit Dunin-Wąsowicz i majątek ten stanowił jeden z największych na ziemi dobrzyńskiej]
- zespół parkowo-dworski w **Wylazłowie**, gm. Wielgie [XX w.]
- dwór w **Chlebowie**, gm. Lipno [XIX w., aktualnie wyremontowany, własność prywatna]
- pałac w **Kamieniu Kmiecy**, gm. Tłuchowo [XIX w., b. wł. Hipolit Dunin-Wąsowicz, styl późnoklasycystyczny]

Zabytki techniczne [zabytki techniki, kolejnictwo, przemysł]

- kancelaria magazynu solnego (obecnie Urząd Gminy) w **Bobrownikach**, gm. Bobrowniki [XIX w.]
- Budynek mieszkalny bednarza, stróża i straży dawnego magazynu solnego w **Bobrownikach**, gm. Bobrowniki [XIX w., aktualnie siedziba Fundacji Królewski Skład Solny Bobrowniki nad Wisłą]
- młyn wodny w **Nietrzebie**, gm. Chrostkowo [XIX w.]
- spichlerz murowany w **Głębozku**, gm. Chrostkowo [XIX w.]
- spichlerz podworski w **Nowej Wsi**, gm. Chrostkowo [XIX w.]
- wiatrak typu paltrak w **Janiszewie/Wildnie**, gm. Chrostkowo [XIX w.]
- młyn wodny w **Żuchowie**, gm. Skępe [XIX w.]
- młyn w **Tłuchówku**, gm. Tłuchowo [XX w., czerwona cegła]
- spichlerz w **Dyblinie**, gm. Dobrzyń n. Wisła [XIX w., czerwona cegła]
- gorzelnia w **Wiosce**, gm. Skępe [XIX w., b. wł. Zielińscy]
- gorzelnia w **Karnkowie**, gm. Lipno [XIX w., b. wł. Karnkowscy]
- browar w **Głodowie**, gm. Lipno [XIX w.]

Zespoły urbanistyczne, w tym ogrody/parki:

- Klasycystyczna zabudowa rynku, w tym ratusz w **Lipnie** [XIX w., styl klasycystyczny]

- park miejski im. G. Narutowicza z miejscem kultu - Wzgórzem św. Antoniego w **Lipnie** [1914 r.]
- budownictwo niemieckich kolonistów, tzw. olendrów w **Starym Bógpomoże**, gm. Bobrowniki [XVII-XIX w., drewno, stan zróżnicowany]. Inne przykłady budownictwa olenderskiego w powiecie:
 - Dom Tubera w **Miszku**, gm. Bobrowniki [XVII w., budownictwo kolonistów, tzw. olenderskie, drewno]

Architektura militarna

- bunkry hitlerowskie typu Ringstand 58C w **Zbytkowie**, gm. Wielgie [XX w.]

Obiekty sakralne:

- zespół kościelny parafii pw. św. Anny w **Bobrownikach**, gm. Bobrowniki [XVIII w.]
- kościół parafialny pw. św. Barbary w **Chrostkowie**, gm. Chrostkowo [XVII/XVIII w., architektura drewniana]
- kościół klasztorny o. o. Franciszkanów, obecnie kościół parafialny p. w. Wniebowzięcia NMP w **Dobrzyniu n. Wisłą**, gm. Dobrzyń n. Wisłą [XV w.]
- ruiny kościoła św. Krzyża i Szczepana w **Dobrzyniu nad Wisłą**, gm. Dobrzyń n. Wisłą
- kościół parafialny pw. Podwyższenia Krzyża Św. w **Grochowalsku**, gm. Dobrzyń n. Wisłą [XVIII w., architektura drewniana]
- kościół parafialny pw. św. Mateusza w **Ostrowite**, gm. Lipno [XVIII w., architektura drewniana]
- kościół parafialny pw. św. Jadwigi w **Karnkowie**, gm. Lipno [XVIII w., wystrój barokowy, krypta rodziny Karnkowskich h. Junosza]
- kościół parafialny M.B. Częstochowskiej w **Brzeźnie**, gm. Lipno [XX w.]
- kościół parafialny pw. Wniebowzięcia NMP w **Lipnie** [XIV w., styl gotycki, w XIX w. przebudowany w efekcie utracił cechy gotyckie]
- neogotycka kaplica cmentarna w **Lipnie**
- kapliczka NMP w **Skępem**, gm. Skępe
- założenie klasztoru oo. Bernardynów w **Skępem-Wymyślinie**, gm. Skępe [XV w i późn., kościół klasztorny, klasztor i otoczenie założenia; wystrój barokowy, rzeźba Matki Boskiej Skępskiej z XV w.]
- kaplica pw. św. Piotra w **Grodzeniu**, gm. Kikół [XVIII w., barokowy wystrój]
- kościół pw. św. Wojciecha w **Kikole**, gm. Kikół [XX w.]
- zespół kościoła parafialnego pw. św. Anny i klasztoru oo. Karmelitów w **Trutowie**, gm. Kikół [XVIII w., późnobarokowa polichromia, rzeźba Chrystusa Frasobliwego z XVIII w.]
- sanktuarium Matki Bożej Bolesnej w **Konotopiu**, gm. Kikół
- kościół parafialny pw. św. Michała Archanioła w **Czarnem**, gm. Wielgie [XVIII w., architektura drewniana]

- kościół parafialny pw. św. Wawrzyńca w **Wielgiem**, gm. Wielgie [XVIII w., architektura drewniana]
- kościół parafialny pw. św. Nawiedzenia NMP w **Zadusznikach**, gm. Wielgie [XVIII w.]
- kościół parafialny pw. Wniebowzięcia NMP w **Tłuchowie**, gm. Tłuchowo [XIX w.]
- kościół parafialny ewangelicko-augsburski pw. św. Trójcy w Lipnie [XIX w., styl neogotycki]
- dawna kaplica ewangelicka w Gnojnie (dawniej szkoła, następnie kaplica ewangelicka potem kaplica rzymskokatolicka p.w. św. Stanisława Bpa, obecnie budynek gospodarczy) [XIX/XX w.]
- dawna kaplica i szkoła ewangelicka w Starych Rybitwach [XX w.]
- dawna cerkiew prawosławna w Lipnie [XIX w., obecnie kino "Nawojka"]
- dawna synagoga tzw. "stara" w Lipnie [XIX w., obecnie apteka "Nowa"]
- dawna synagoga tzw. "nowa" w Lipnie [XX w., obecnie dom towarowy]

Wybrane stanowiska archeologiczne:

- grodzisko z XIV w. w **Lipnie** (stan. 2)
- grodzisko z XIII w. w **Głodowie**, gm. Lipno (stan. 1)
- domniemane grodzisko w **Grodzeniu**, gm. Kikół (stan. 1)
- domniemane grodzisko w **Kikole** (stan. 1)
- grodzisko z XIV-XV w. w **Suminie**, gm. Kikół (stan. 1)
- grodzisko z XI w. w **Skępe** (stan. 1)
- grodzisko z XIII-XIV w. w **Babich Ławach**, gm. Skępe
- grodzisko i zamek z XI-XIV w. w **Dobrzyniu n. Wisłą**
- gródek stożkowaty w **Krępach**, gm. Dobrzyń nad Wisłą
- grodzisko w **Mokowie**, gm. Dobrzyń nad Wisłą

Inne obiekty:

- "Dom uciekiniera" w **Rachcinie**, gm. Bobrowniki [w 1864 r. sprowadzono do Rachcinia uciekinierów politycznych z Wielkopolski, którzy otrzymali działki ziemi i wybudowali zagrody - pozostała tylko jedna chałupa; sprowadził ich właściciel majątku Wacław Sierakowski]
- Zajazd "Pod Kasztanami" z XIX w. z oficyną i stajnią w **Skępem**
- budynek poczty w **Lipnie**
- "trakt napoleoński" łączący Chrostkowo z ziemią płocką

7. Postacie historyczne

- **Nowojka**, postać legendarna, kobieta w Akademii Krakowskiej w XV w.
- **Jan Stachurski** (???-1669), generał major wojsk koronnych, właściciel wsi Kikół. Miejsca związane: Kikół
- **Norbert Zieliński h. Świnka** (1768-1834), generał major w insurekcji kościuszkowskiej. Miejsca związane: Skępe
- **Gustaw Zieliński** (1809-1881), poeta, pisarz, oficer wojska polskiego, powstaniec, zesłaniec (sybirak), etnograf/historyk. Miejsca związane: Skępe
- **Wincenty Rapacki** (1841-1924), aktor, reżyser teatralny. Miejsca związane: Lipno (miejsce urodzenia)
- **Władysław Ossowski** (1855-1918), lekarz w Dobrzyniu n. Wisłą, Lipnie (zorganizował w Lipnie oddział chirurgiczny, ogólny i zakaźny), twórca Szkoły Średniej Męskiej im. Henryka Sienkiewicza
- **Kazimierz Różycki** (1879-1965), ziemianin, właściciel majątku Jatrzębie k. Lipna, twórca Macierzy Szkolnej w Lipnie, twórca szkolnictwa elementarnego, organizator kursów, odczytów, twórca Szkoły Średniej Męskiej im. Henryka Sienkiewicza (od 1 września 1917 r. istniała jako Lipnowskie Gimnazjum Realne im. Henryka Sienkiewicza). Miejsca związane: Lipno
- **Szczęśny Starkiewicz** (1881-1958), duchowny, proboszcz w Lipnie, działacz społeczny. Miejsca związane: Lipno (1949–1958)
- **Stanisław Ossowski** (1897-1963), profesor, socjolog. Miejsca związane: Lipno (miejsce urodzenia), honorowy obywatel miasta
- **Ewa Szelburg - Zarembina** (1899-1986), powieściopisarka, żona Jerzego Zbigniewa Ostrowskiego (dyrektor Seminarium Nauczycielskiego w Wymyślinie). W Wymyślinie powstał zbiór opowiadań "Najmilsi" (wydany w 1928 r.). Miejsca związane: Wymyślin
- **Ya'akova Meridora** (1913-1995), izraelski polityk, wojskowy, przedsiębiorca. Miejsca związane: Lipno (miejsce urodzenia)
- **Henryk Czarnecki** (1925-1997), pisarz, autor słuchowisk i scenariuszy filmowych (np. Daleko od szosy). Miejsca związane: Lipno, Skępe
- **Janusz Stanisław Przemieniecki** (1927-2017), żołnierz AK, profesor, inżynier. Miejsca związane: Lipno (miejsce urodzenia i dzieciństwa), honorowy obywatel miasta
- **Wiesława Czapińska-Kalenik** (1932-2010), historyk filmu, popularyzatorka postaci Poli Negri, honorowa obywatelka Lipna. Miejsca związane: Lipno
- **Zyta Wegner** (1943-2020), regionalistka z Skępego, lokalna inicjatorka kulturalna, autorka kilku publikacji. Miejsca związane: Skępe
- **Lech Wałęsa** (1945-), opozycjonista, prezydent RP, laureat Pokojowej Nagrody Nobla. Ur. w 1943 r. Miejsca związane: Popowo, Chalin, Lipno
- **Ryszard Specjalski** (1945-2021), regionalista, autor publikacji popularno-naukowych dot. ziemi dobrzyńskiej i Kujaw. Miejsca związane: Głodowo, Lipno

8. **Miejsca pamięci (pomniki, tablice, cmentarze)**

Pomniki, tablice, krzyże:

- pomnik św. Antoniego Padewskiego w **Lipnie**
- pomnik Bohaterów Poległych w Wojnie Bolszewickiej 1920 w **Lipnie**
- pomnik Wdzięczności 1939-1945 w **Lipnie**
- pomnik upamiętniający poległych powstańców styczniowych w **Nietrzebiu**, gm. Chrostkowo
- pomnik Koziołka w Skępem, gm. **Skępe** [symbol koziołka, dawniej najpopularniejsze hodowlane zwierzę w Skępem i okolicach]
- "Góra Zamkowa" w **Dobrzyniu nad Wisłą**, pozostałości grodziska średniowiecznego, siedziby Braci dobrzyńskich
- tablica poświęcona Ojcom Bernardynom zamordowanym w czasie II wojny światowej, Klasztor Ojców Bernardynów w **Skępe**, gm. Skępe
- pomnik poświęcony pamięci pomordowanych i poległych w czasie II wojny światowej mieszkańców Radomic i okolic w **Radomicach**, gm. Lipno
- pomnik poświęcony pamięci osób zamordowanych w czasach okupacji hitlerowskiej 1939 – 1945 w **Tłuchowie**, gm. Tłuchowo
- pomnik poświęcony żołnierzom ze wsi Stalmierz poległym w obronie ojczyzny w latach 1939 – 1945 w **Stalmierzu**, gm. Chrostkowo
- mogiła upamiętniająca egzekucję 10 Polaków z okolicznych terenów w **Łagiewnikach**, gm. Dobrzyń n. Wisłą
- tablica wmurowana na murze, w miejscu w którym w czasie okupacji hitlerowcy rozstrzelali 10-ciu mieszkańców **Lipnie**
- pamiątkowa tablica upamiętniająca zamordowanych w czasach okupacji hitlerowskiej w **Żagnie**, gm. Skępe
- tablica upamiętniająca zamordowanych pracowników młyna w **Żuchowie**, gm. Skępe
- mogiła i pomnik poświęcony zamordowanym przez hitlerowców Polakom z Bobrownik, Radomic i Grabin w **Bobrownikach**, gm. Bobrowniki
- mogiła upamiętniająca walki powstańców styczniowych w Kozirogu-Łęgu [4 kwietnia 1863 r.] na cmentarzu przykościelnym w **Tłuchowie**, gm. Tłuchowo
- Koziołek (Czermno)

Cmentarze:

- cmentarz ewangelicki w **Starym Bógpomóże**, gm. Bobrowniki [nieczynny]
- cmentarz ewangelicki w **Białych Błotach**, gm. Bobrowniki
- cmentarz ewangelicki w **Starych Rybitwach**, gm. Bobrowniki [na terenie cmentarza kaplica ewangelicka]
- cmentarz ewangelicki w **Gnojnie**, gm. Bobrowniki [na terenie cmentarza kaplica ewangelicka]
- cmentarz ewangelicki w **Brzeźnie**, gm. Lipno [XIX w., nieczynny]
- cmentarz ewangelicki w **Elzanowie**, gm. Lipno [XIX w., nieczynny]

- cmentarz ewangelicki w **Lipnie** [XIX w.]
- cmentarz ewangelicki z początku XX w. w **Boguchwale**, gm. Skępe
- cmentarz parafialny rzymsko-katolicki w **Bobrownikach**, gm. Bobrowniki [XIX w.]
- cmentarz rzymsko-katolicki w **Chrostkowie**, gm. Chrostkowo [XIX w.]
- cmentarz parafialny rzymsko-katolicki w **Dobrzyniu n. Wisłą**, gm. Dobrzyń n. Wisłą [XIX w.]
- cmentarz parafialny rzymsko-katolicki w **Mokowie**, gm. Dobrzyń n. Wisłą [XIX w., na cmentarzu mur z bramą]
- cmentarz parafialny rzymsko-katolicki w **Kikole**, gm. Kikół [XIX w., na cmentarzu mur z bramą, kaplica i starodrzew]
- cmentarz parafialny rzymsko-katolicki w **Lipnie** [na cmentarzu znajduje się kaplica cmentarna z 1837 r., liczne grobowce właścicieli majątków]
- cmentarz żydowski w **Lipnie**
- cmentarz żydowski w **Polichnowie**, gm. Bobrowniki
- cmentarz żydowski w **Skępem**, gm. Skępe
- cmentarz żydowski w **Kikole**, gm. Kikół
- cmentarz żydowski w **Dobrzyniu nad Wisłą**, gm. Dobrzyń n. Wisłą

9. Szlaki kulturowe i turystyczne

- Kujawsko-Dobrzyńska droga św. Jakuba [**Dobrzyń n. Wisłą - Grochowalsk - Zaduszniki - Chełmca Duża - Fabianki, dalej Włocławek**]
- Kujawsko-Pomorski Szlak Fryderyka Chopina [jeden z punktów szlaku - **Kikół**, gm. Kikół]
- Szlaki turystyczne powiatu lipnowskiego
 - PTTK Szlak pieszy (niebieski) **Lipno, ratusz - Skępe, klasztor** (32 km)
 - Wiślana Trasa Rowerowa w Kujawsko-Pomorskim (fragment)
- Szlak drewnianych kościołów [fragment szlaku "W ziemi dobrzyńskiej": **Chrostkowo - Ostrowite - Czarne - Wielgie - Grochowalsk**]

10. Wyróżniki przyrodnicze

- Zespół przyrodniczo-krajobrazowy "Morena chrostkowska" (inaczej: "Pagórki chrostkowskie") formy polodowcowe (tzw. drumliny), gm. Chrostkowo
- Drumliny Zbójeńskie - zespół pagórków polodowcowych, gm. Dobrzyń n. Wisłą
- Rezerwat przyrody "Stary Zagaj" i "Wąwóz Wąkole", gm. Lipno
- Rezerwat przyrody "Przełom Mieni" i "Torfowisko Mieleńskie", gm. Skępe
- Dąb Napoleona w Skępem, gm. Skępe (wg legendy miejsce odpoczynku Napoleona Bonaparte w czasie wędrówki na Rosję w 1812 r.)

11. Literatura, strony WWW

Literatura

- Budkiewicz Mariusz, Grubecka Iwona, Kostecka Dorota, *Materiały źródłowe do dziejów Lipna*, Lipno 2015.
- Budkiewicz Mariusz, Grubecka Iwona, Kostecka Dorota, *Lipno. Małe miasto wielkich ludzi*, Lipno 2016.
- Budkiewicz Mariusz, Grzywiński Szymon, *Kościół pod wezwaniem Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny w Lipnie*, Lipno-Włocławek 2013.
- Krajewski Mirosław, *Dobrzyński słownik biograficzny. Ludzie europejskiego regionu*, Włocławek 2002.
- Krajewski Mirosław, *Nowy słownik biograficzny ziemi dobrzyńskiej*, t. 1-2, Rypin 2014.
- Krajewski Mirosław, *Powiat lipnowski. Materiały monograficzne i albumowe*, Brodnica-Lipno 2018.
- Krajewski Mirosław, *Skępe. Zarys dziejów i obraz współczesny*, Rypin-Skępe 1996.
- Krajewski Mirosław, *W cieniu wojny i okupacji. Ziemia dobrzyńska w latach 1939-1945*, Rypin 1995.
- Krajewski Mirosław, Mietz Andrzej., *Zabytki Ziemi Dobrzyńskiej. Przewodnik bibliograficzny*, Włocławek 1996.
- Materiały do dziejów rezydencji w Polsce. Ziemia Dobrzyńska*, t. II, część 1, pod red. S. Kunikowskiego, Włocławek 2002.
- Rudziński R., Sikorowski A., *Ziemia Chrostkowska. Materiały do monografii*, Chrostkowo 2006.
- Specjalski Ryszard, *Lipno i okolice, Materiały do monografii*, t. 1-10, Włocławek-Lipno 1997-2019.
- Wartości kulturowe ziemi dobrzyńskiej*, pod red. M. Krajewskiego, Dobrzyń nad Wisłą 2011.
- Zabytki Kujaw wschodnich i ziemi dobrzyńskiej*, red. Piotr Nowakowski, Mieczysław Wojciechowski, Danuta Kuźnicka, Włocławek 2012.
- Zbrodnie niemieckie na Ziemi Dobrzyńskiej (byłe powiaty Lipno i Rypin) w latach 1939-1945*, pod red. Andrzeja Szalkowskiego, Piotra Gałkowskiego, Rypin 2019.

Strony www

<https://zabytek.pl/pl> [dostęp 27.05.2022 r.]

www.polskiezabytki.pl [dostęp 27.05.2022 r.]